

Драган Поповић*

О ЈЕВРЕЈСКОЈ ЗАЈЕДНИЦИ У БАЊОЈ ЛУЦИ

Извод: У овом раду се, у кратким цртама, прати развој бањолучке јеврејске заједнице од формирања (око 1850. г.), преко њеног «златног доба» (1878-1941.), а потом и страдања у II свјетском рату које је довело до трајног губљења многих обиљежја ове напредне заједнице. Затим се описује обнова ове, у рату десетковане, Јеврејске општине и њено тихо, једва примјетно битисање у раздобљу 1945–1990, те напоскон њено оживљавање у задњој деценији минулог стољећа. Главни истраживачки дио се односи на актуелни тренутак јеврејске заједнице у Бањој Луци, кад су у питању традиционални живот и обичаји.

Кључне ријечи: Јевреји, јеврејска заједница, гробље, синагога, Бања Лука, миграције, геноцид, етнички сложена патуљаста заједница, занимања, ношња, исхрана, традиционални живот, обичаји, животни циклус, хуманитарни рад, друштвени, вјерски живот.

Abstract: In this article is, in brief, presented development of Banja Luka's jewish community from its fondation (about 1850.), through its "golden age"(1878-1941.), and then its hardship in II world war which to the permanent loss of many characteristic of this prosperous community. In addition is described restitution of this, in war decimated, Jewish municipality and quite, hardly discernible existence from 1945. to 1990, and then finale its reanimation in last decade of past century. Main research work is related to the present moment of jewish community in Banja Luka refrence to th traditional life and customs.

Key words: Jews, Jewish municipality, cemetery, synagogue, Bawa Luka, migration, genocide, ethnic complex dwarfish community, occupations, dress, nutriment, traditional life, customs, life cycle, humanitarian work, social life, religious life.

Насељавање и боравак Јевреја на тлу БиХ, непосредна је последица њиховог расељавања из старе отаджбине и дио је јеврејске историје у дијаспори. Прво значајно насељавање јеврејског становништва на просторе БиХ десило се половином XVI вијека и, с промјенљивим интензитетом, трајало је током наредна два стољећа. У почетку су се Аврахамови потомци настањивали скоро искључиво у Сарајеву и то су били Јевреји са Иберијског полуострва, звани СЕФАРДИ¹. Тек средином XVIII вијека неки сарајевски Сефарди

* Драган Поповић, професор географије и етнологије, Бања Лука

¹ Сефради – Јевреји Иберијског (Пиринејског) полуострва, који су били протјерани из Шпаније (1492. г.) и Португала (1496/97. г.). Термин потиче од хебрејске ријечи "Сфарад", којом су

јали су стални житељи, тада везирског града, Травника, а од почетка XIX стољећа исти су почели постепено пристизати и у друга мјеста у БиХ, међу којима је свакако била и Бања Лука. што се тиче друге јеврејске скупине - АШКЕНАЗА², мада их појединачно било и раније (већ од краја XVII в.), тек у годинама непосредно након окупације БиХ од стране Аустро-Угарске, која се одиграла 1878. г. долази до првог (и јединог) обимнијег насељавања ашкенаских Јевреја у многим њеним урбаним средиштима, које је поново највише захватило Сарајево али и Бању Луку, те и друге градове широм наше земље.

Досељавање и организовање Јевреја у Бањој Луци

Најстарија позната свједочанства о присуству Јевреја у Бањој Луци воде нас у прошлост чак нека четири стољећа. У прилог овој тврдњи, поред осталог, иде сазнање до којег је дошао др Б. Храбак, који је истражујући привредне прилике у Бањој Луци током XVI в. записао следеће: «Појединачно, било је у Бањој Луци од 80-их XVI вијека, стално насељених Јевреја трговаца, а вјероватно и љекара (4,124). Међутим, чврстих доказа о континуираном боравку јеврејске популације у Бањој Луци у посљедњих 400-тињак година, нема довољно. Но, оно што се са сигурношћу може тврдити јесте да Јевреји у континуитету, изузимајући већи дио раздобља трајања Другог свјетског рата на нашим просторима, живе у Бањој Луци приближно задњих 150 година, односно негдје од половине XIX стољећа. Дакле, извјесно је да се средином XIX в. у град на Врбасу досељава неколико сефардских породица (из других дијелова БиХ), које су представљале језгро за организовање јеврејског становништва у нашем граду и за њен вишеструки бројчани пораст који се збио у наступајућим деценијама. Тако се из тврдњи С. Бијелића може закључити да су утемељивачи прве, релативно бројније и стабилније јеврејске насеобине у Бањој Луци, негдје на пола пута XIX стољећа, била најмање четворица Јевреја са својим породицама, и то: Саламон Пољокан - трговац, Исак Папо (звани Папић) - љекар, Менто Леви-благаник и извјесни Барух (извор 1). Стојан Бијелић још каже да је први пут у Бањој Луци Јеврејска (сефардска) општина основана 1848. године, а с обзиром на нека блиска сазнања, везана за почетке организовања Јевреја у нашој средини, до којих су дошли Бењамин Пинто и Галиб Шљиво, претходна кључна година може се прихватити као сасвим поуздана. Иначе, првдошли синови Израелови наводно су у Бањој Луци од стране домицилног грађанства дочекани са видним неповјељењем. У почетку, придошли Сефарди нису се могли нигдје смјестити у бањолучкој вароши, већ су били принуђени да станују у хановима на прилазима граду. У прво вријеме нико им од мјештана није хтио продати ни земљиште, ни кућу, ни дућан, па су Јевреји знали узимати под најам и бивше турске штале и у њима отварати радње. Ипак, та почетна рез-

сами Јевреји, од XV вијека означавали Шпанију. Сефарди су стизали у БиХ углавном из два смјера, први је био преко Цариграда и Солуна, док је други, нешто мање фреквантан, ишао преко Италије и неких далматинских градова.

² Ашкенази - по хебрејском термину прво за Нијемце, затим за Јевреје у Њемачкој, а од XIV в. за све Јевреје средње, источне и сјеверне Европе. Ашкенази су као насељеници на босанско-херцеговачка подручја, прије свега стизали из разних словенски покрајина Хабсбуршке монархије.

ервисаност Бањолучана према њиховим јеврејским суграђанима је заиста била само почетна. Чим су предрасуде према њима генерално ишчезле, они су се показали као право освјежење за привредни амбијент њихове нове средине јер су исказали изузетну вичност у трговини (посебно текстилом) и занатству (нарочито лимарском), што су била главна подручја њиховог привредног дјеловања. Тако је већ крајем XIX в. на простору Бање Луке вањска трговина била скоро искључиво у рукама сефардских трговаца³. Од сефардских породица, које су се међу првима умножиле и усталиле у граду на Врбасу и по којима је исти био препознатљив, издвајали су се двије - Пољокани (изворно Леви) и Сарафићи (раније Салом, док је ново презиме било у вези са бављењем мјењачким послом – тзв. сарафлуком).

За разлику од својих сународњака сефардског поријекла, ашкенаски Јевреји се у Бању Луку досељавају тек након успостављања аустроугарске власти у БиХ 1878. г. Ашкенази су се још брзе уклопили са старосједиоцима, јер су познавали бар неки од словенских језика, што није било чудно знајући да су углавном били ранији становници словенских покрајина Хабсбуршке царевине. С обзиром на вишевијековно зивљење у различитим културно-историјским окружењима, развиле су се обредне посебности, као и разлике у језику између ове двије јеврејске демографске целине. Тако су Сефарди говорили **ладино** (мјешавина средњовјековног шпанског и старохебрејског, гдје је удио овог првог био знатно већи), а Ашкеназима је говорни језик био **јидиш** (обликован од староњемачког и хебрејског, те у мањој мјери од неких романских и словенских језичких елемената). Поред тога, за разлику од Сефарда, ашкенаски Јевреји су већином били високо образовани (преовладавали су љекари, инжењери, банкарни, адвокати итд.), а како су стизали из културно јачих средина, њихов долазак је представљао снажан стимуланс за брзо напредовање, како њихових сународника Сефарда, тако и за укупни напредак Бање Луке. Као врло умјешан елемент, познавајући језик окупатора, образовани, много стручнији у појединим занимањима, Ашкенази су били у великој предности пред свим осталим становништвом, а посебно у односу на већ релативно одомаћеним елементом - Сефардима. Претходне информације, бар донекле објашњавају зашто су припадници ашкенаске и сефардске скупине били у Бањој Луци (а и у многим другим мјестима) релативно подвојени, стога не чуди што је упоредо са сефардском постојала и Јеврејска општина ашкенаског обреда (у прво вријеме називана општином аустроугарских Јевреја), која је била утемељена 1882/83. године. Од угледних бањолучких ашкенаских породица поменућемо само неке: Браммер (Brammer), Херцог (Herzog), Готлиб (Gottlieb), Шницлер (Schnitzler)... Свакако, овим се не зели казати да је постојао неки антагонизам између Сефарда и Ашкеназа, напротив свјесност о постојању међусобних различитости није спречавала представнике ове двије групе да буду заједнички ангажовани у различитим сферама живота, нарочито у привредној.⁴

³ Сефардски трговци су пословали на огромном простору од Венеције до Цариграда и Леванта, при чему им је од велике помоћи било познавање по неколико страних језика, што је код Јевреја била готово редовна појава. Међутим, за разлику од турског периода (до 1878. г.) њихови правци трговања, под новом влашћу, преусмјеравају се према индустријским дијеловима Аустро-Угарске, претежно према Бечу, Брну, Пешти, Прагу, а готово у цјелости напуштају трговачке везе са приморским градовима у Далмацији.

⁴ Од 1911. у нашем граду је постојала Банка за трговину и обрт, коју су грађани називали »јеврејска банка» јер су оснивачи већином били Јевреји. Међу оснивачима су била и двојица

Опште одлике јеврејске заједнице до почетка Другог свјетског рата.

Све до 1878. г. бројност јеврејског живља у Бањој Луци полагано је расла, да би се пред сами долазак новог окупатора у БиХ, управо поменуте године, вјероватно приближила бројци од неких стотиња лица. Већ годину дана по успостављању аустроугарске власти у нашем граду је живјело 187 људи јеврејске народности. Јасно, да је овај бројчани пораст у најдиректнијој вези са приливом Ашкеназа са простора хабсбуршке државе. Наравно, не треба закључити да након 1878. г. уопште није било досељавања Сефарда у град на Врбасу. Према сљедећем попису 1910. године, од 421 Јеврејина и Јеврејки у Бањој Луци, Сефарда је било 222, а Ашкеназа 199, док је десетак година доцније (1921.) на попису у доба Краљевине СХС утврђено да у нашем граду живи 484 грађанина јеврејске народности. Иако за 1941. г. не постоји званичан податак, постоје неке индикације да је бројност јеврејске популације у Бањој Луци пред почетак II свјетског рата била око 450 људи. Однос у броју њених јеврејских становника 1921. и 1941. године, уз остало, показује да је у овом временском интервалу било и одсељавања јеврејског живља из Бање Луке.

Табела бр. 1

Година	1879.	1885.	1895.	1910.
Бројност Јевреја	187	327	336	421 (Сефарда 222; Ашкеназа 199)

(Подаци из приказане табеле су преузети из извора 5, 6 и 7)

Мада јеврејска заједница није спадала у најбројније етничке скупине нашег града, већ од преткрај XIX вијека, може се говорити о високом степену интеграције Јевреја у главне привредне токове и збивања, па и културно-друштвени живот Бање Луке. Како већ казасмо раније, Ашкенази су стизали из смјера културно и привредно развијенијих средина, па су исти у нашем граду допуњавали многа модерна занимања, а у неким су били истински пионири. Тако је рецимо један од првих зубара био др Армин штерн, први адвокат био је Јозеф Бајор, док је први биоскоп у Бањој Луци отворио Мориц Готлиб (2, 219). Међутим, иако у просјеку мање школовани, ни бањолучки Сефардима није недостајало предузетничког духа, па примјера ради, др Хаим Леви у својој ординацији први у Бањој Луци користи Рентген апарат, док Аврам Алтарац оснива предузеће за инсталацију телефона. О големом доприносу (припадника обе јеврејске групе) развоју модерног банкарства у бањолучком крају не треба ни трошити ријечи. што се тиче трговине, њоме су се више бавили Сефарди али је свакако било снажних трговачких предузећа и у посједу ашкенаских мајстора овог древног посла. О угледу и позицији јеврејских радњи и предузећа уопште, уз остало, говори и њихова локација, а познато је да су она највећим дијелом била смјештена у ужем градском средишту, прије свега у Господској улици⁵. Генерално, посматрање бањолучке економске слике

највиђенијих бањолучких Јевреја тог времена - Арнолд Фишер (Ашкеназ) и Саламон А. Пољокан (Сефард).

⁵ Ако би након горњих описа закључили да су сви бањолучки Јевреји били надпросјечно имућни, преварили би смо се, јер је, прије свега у редовима сефардског становништва био и не баш безначајан број сиромашних породица.

води нас до закључка да су ријетке биле привредне гране у којима Јевреји нису имали битну улогу, а та улога бивала је све значајнија идући од времена турске власти, преко аустроуграског доба, па до периода монархије јужнословенских народа. Присуство Јевреја у Бањој Луци, отварало је могућности модерног пословања и убрзавало продор техничких иновација. Непроцењива је била њихова заслуга у развоју капиталистичке привреде у нашем граду.

Допринос Јевреја за увођење западноевропских цивилизацијских достигнућа, осим на економском, очитовао се и на пољу друштвено-културног живота Бање Луке, гдје је њихов удио био све запаженији, нарочито након стварања Краљевине СХС. Социјално-јавна дјелатност Јевреја Бање Луке превазилазила је активности исте врсте, бројчано снажнијих националних заједница у окружењу. Поменућемо само нека јеврејска друштва различитог карактера, која су прије Другог свјетског рата дјеловала у граду на Врбасу - жидовски спортски клуб МАКАБИ (чија је женска секција била зачетница женског колективног спорта у Бањој Луци); жидовско грађанско друштво КАДИМАХ; Јеврејско госпојинско друштво БЕРУРИА; Омладинско друштво ЕЗРА и др. К томе, поменућемо да је у Бањој Луци годинама активна била и локална ционистичка организација. Да кажемо ријеч-двје и о издавачкој дјелатности наших јеврејских суграђана, наиме 1920-их жидовски студенти су уређивали и издавали сатирични часопис «Ла Тразера», који био штампан упоредо и на латину и на српском. На подручју умјетности, од бањолучких Јевреја истицали су се, као музичари Ади Алмослино и Рашела Пољокан, као књижевници Златко Гринвалд и Ханс Брамер, а на пољу сликарства Саламон Папо.

И вјерски живот Бањолучана јеврејске народности, одликовало је доста живости. За одржавање вјерске самосталности и препознатљивости код Јевреја, пресудну улогу играла је **синагога**. Како су у Бањој Луци егзистирале двије засебне јеврејске општине, тако су постојали упоредо храмови ашкенаског и сефардског обреда. У нашем граду постојале су најмање четири намјенске синагоге (три сефардске и једна ашкенаска). Први сефардски храм (хавра) био је саграђен од дрвета недуго након 1870. г. и то на лијевој обали ријеке Црквене, приближно на мјесту данашње градске тржнице. Овај сакрални објекат је изгорио љета 1878. г. У Јукићевој улици је већ око 1880. г. саграђена друга по реду сефардска синагога, доста скромног изгледа и без културно-историјске вриједности. Ова грађевина 1936. год. бива потпуно порушена, да би на њеном мјесту 1937. год. био подигнут, трећи и посљедњи, храм сефардског обреда, који је, иако најмаркантнији и најљепши, својој сврси служио најкраће тј. само до априла 1941. године. Једина ашкенаска богомоља била је саграђена 1902. (на мјесту данашње зграде Црвеног крста) и служила је својој намјени такође до почетка Другог свјетског рата. Поред синагога, још један значајан спољни симбол указивао је на присуство јеврејских житеља у некадашњем банском граду. Говоримо о **јеврејском гробљу** (заједничком за обе скупине), које је било основано у насељу Борик 1883. године⁶. Ово гробље је било дуговјечније него синагоге, али о томе мало касније.

⁶ Истина, постоје неке индиције које сугеришу да су бањолучки Сефарди (звани спањоли) имали своје гробље и прије 1883. год. То гробље, које су Бањолучани звали «спањолски», наводно се налазило на Бањолучком пољу, у близини данашњег Градског стадиона.

Нажалост, ова заједница организована у двије општине подједнаке величине, која је готово једно стољеће свесрдно и интензивно улагала своја материјална добра и умне снаге у изградњу и напредак Бање Луке и на тај начин оставила изузетно снажан печат у многим сферама живота нашег града, нашла се на брисаном простору односно била је незаштићена пред страхотама које су јој злокобно пријетиле на самом измаку четвртог десетљећа XX в.

Страдање бањолучких Јевреја у Другом свјетском рату

Немилосрдна злодјела усташких и, у нешто мањој мјери, њемачких окупатора започињу пљачком и уништавањем свега што је било јеврејско, те садистичким понижавањем Јевреја Бање Луке. Осим атака на њихову примамљиву личну имовину, окупаторске власти су посебно усмјериле своју негативну енергију на јеврејска заједничка, репрезентативна добра и то прије свега синагоге. Обе јеврејске богомоље су биле девастиране и оскврњене. Сефардски храм, који је чак једно вријеме служио као јавна кућа за њемачку и усташку солдатеску, био је порушен у току бомбардовања Бање Луке 1944. године. Ни ашкенаски храм није боље прошао, кад је ријеч о третману који је имао од стране разулареног окупатора, јер се користио као коњушница али ипак сама грађевина остала је сачувана током ратних година. Једино је јеврејско гробље, које је углавном било сачувано од уништавања, служило својој пријератној сврси и након 1945. г. (тачније до 1977. године када је било трајно и у цјелини измјештено). Ипак, задњи чин монструозног антисемитског сценарија усташког поглаварства, тек је требао услиједити и односио се на физичко истребљење сваке јеврејске душе. Процес депортовања бањолучких Јевреја у концентрационе логоре, што је била непосредна припрема за њихово нестајање, започео је у јулу 1941, а окончан у јулу 1942. године, када је у Јасеновац транспортована и посљедња група (од око 170 злосрећних особа) из града на Врбасу (3, 243). Иначе, свирепим злочинима тј. геноцидом над јеврејским становницима нашег града руководио је крволочни усташа др Виктор Гутић. Одвођење у концентрационе логоре, а тиме и скоро сигурну смрт, избјегли су само они Јевреји који су успјели да се на неки посебан начин сакрију, побјегну из Бање Луке или оду у партизане. Укупно је за вријеме Другог свјетског рата смртно страдало између 350 и 400 бањолучких Јевреја и то највише у Јасеновцу и Старој Градишци. У процентима изражено, од укупног броја Јевреја које је рат затекао као житеље Бање Луке, највећи ратни сукоб у историји преживјело је тек њих око 15 %.

Јеврејска заједница у Бањој Луци након 1945. године

Најстрашнији свјетски рат донио је ужасна страдања бањолучкој јеврејској заједници, послије којег она више никад није могла ни приближно достићи обим и интензитет својих активности из времена од прије 1941. г. Рат је преживјело само 70-ак Јевреја Бање Луке. Међутим, од ових неколико 10-ина преживјелих, након поратних иселјавања (у друга мјеста ФНР Југославије, Израел и друге земље), у обновљеној ЈО Бања Лука задржао се само један мањи број породица и појединаца. Према информацијама Савеза јеврејских општина Југославије у ЈО Бања Лука је 1946. било је 46, а 1948. год.

35 чланова (извор 12). Ови квантификациони подаци су истовремено и драгоцјени али и релативни, јер непосредно после рата постепени повратак преживјелих Јевреја из логора, интернације, партизанских јединица и збјегова, те унутрашње и спољне миграције доводиле су готово до свакодневних промјена, а локалне јеврејске општине нису све ажурно евидентирати. Из ових разлога покушаји пописивања Јевреја у ФНРЈ у послјератним данима нису били потпуно успјешни, што свакако не значи да их треба сасвим оспорити. Кад је 1945/46. год. обновила свој рад, бањолучка Јеврејска општина је прије свега имала потпорну и хуманитарну улогу, што се углавном није промјенило ни у наредних скоро пола стољећа. По први пут, силом прилика, заједничка општина за обе јеврејске скупине, није могла да поврати у власништво ништа од својих пријератних објеката, нити је добила неки скромни алтернативни простор за своју дјелатност.⁷ У неповољним постратним околностима конкретне активности Јеврејске општине тих првих мирнодопских година биле су: организовање прихвата повратника из логора и избјеглиштва, социјална помоћ старим, болесним, сирочадима (уз посредовање и координацију Савеза ЈО Југославије брзу и велику помоћ у новцу, намирницама, лијековима, одјећи и обући пружиле су јеврејске организације из иностранства), помагање малобројној школској омладини, трагање за несталим сународницима, довођење у ред гробља итд.

У раздобљу 1945-1947/48. година, заједничко за све мање јеврејске општине ондашње Југославије било је иселјавање њиховог чланства и његово прикључивање већим јеврејским заједницама (прије свега у Београду, Загребу, Сарајеву). Ове унутрашње миграције су наравно захватиле и Јеврејску општину у Бањој Луци из које се највише одсељеника скрасило у Сарајеву. У овом периоду, из бањолучке јеврејске заједнице иселило се преко 20 њених припадника (укључујући у тај број и оне који се по свршетку рата нису ни задржавали у Бањој Луци, већ су убрзо нашли ново боравиште).

Са стварањем државе Израел у мају 1948. г. настаје једно посебно доба у животу јеврејске заједнице у Југославији. Укупно се од краја 1948. па до јула 1952. год. из ФНРЈ у Израел трајно преселило око 7 600 југословенских Јевреја. Међу њима је био и један мали број Јевреја из Бање Луке, који је због прилика бањолучке ЈО тј. њене малобројности био у исто вријеме изузетно велик. С обзиром да се у прапостојбину иселило бар неких 30-40% бањолучких Јевреја који су живи дочекали крај II свјетског рата, након тих миграција, дакле почетком 1950-их, у Бањој Луци је остало свега њих **15-ак** (изузимајући оне малобројне који су прикривали свој јеврејски идентитет). Мада је емиграција у Израел готово угрозила сам опстанак Јеврејске општине у Бањој Луци, она се, иако више него десеткована, ипак није угасила поред осталог захваљујући и неким појединачним досељавањима Јевреја у Бању Луку током 1950-их година. Тако се током шесте деценије XX вијека у Бању Луку настанило неколико јеврејских породица и двоје-троје Јевреја самаца, који су

⁷ Услед ратних дејстава сефардски храм је био порушен, док су рушења били поштеђени ашкенаски темпл и највећи дио јеврејског културног дома који се налазио тик уз страдалу сефардску синагогу. Међутим, ти објекти су након 1945. г. кориштени од стране разних предузећа и установа у искључиво нерелигиозне сврхе. Због тешких оштећења која им је нанио земљотрес 1969. год. ове грађевине су, недуго након поменуте елементарне непогоде, потпуно савијене са земљом.

пристигли из разних мјеста некадашње Југославије. Иако се неке од поменутих породица и појединаца нису одмах по доласку у Бању Луку сврстале у редове Јеврејске општине, каснијих десетљећа, од њих настале проширене и бројно увећане фамилије, имале су значајну улогу у бањолучкој ЈО. У тим доцнијим деценијама (од краја 1960-их па до друге половине 1980-их) било је још неких повремених, рјеђих селидби Јевреја (један самац и бар три породице) из других крајева БиХ (највише из Сарајева) у наш град. Највећи дио тих придошлих јеврејских житеља није био у чланству ЈО прије 1992. године, а мотиви доласка у Бању Луку су били углавном економске природе.

Кад је ријеч о бројности јеврејске популацује, иако званични пописи не дају право слику. За 1953. чак и не постоји податак, па је за ту годину дата само процјена. Како год било, расположиве информације кажу сљедеће:

Табела бр. 2

Година	1953.	1961.	1971.	1981.
Број Јевреја у Бањој Луци	око 18	19	25	12

(Подаци из претходне табеле се налазе у изворима 8, 9 и 10)

На свим наведеним пописима број оних који су се изјаснили као Јевреји био је више-мање нижи од стварног, који је тих година живио у Бањој Луци. Рецимо, попис из 1981. приказује нарочито искривљену слику, јер у односу на 12 евидентираних Јевреја, са сигурношћу може се тврдити да је тад број етничких Јевреја у нашем граду био и до три пута већи. Највећи дио оних који се се нису службено изјашњавали као Јевреји, иако су били тог поријекла, сврстао се у неутралну категорију Југословена. Поред овог, још један вид етничке мимикрије, нешто мање изражен, којем су, јеврејски грађани социјалистичке Југославије, били склони односио се на појаву неучлањивања неких Јевреја у њихове локалне јеврејске општине. Тако кад се ради о бањолучким Јеврејима, упоређујући претходну и наредну табелу очито је да у неким периодима постојао један број Југословена јеврејских корјена, који се није уздржавао од укључивања у Јеврејску општину.

Табела бр. 3

Година	1946.	1948.	1960.	1969.	1981.	1991.
Број чланова ЈО Бања Лука	46	35	18-25	47	13	8-10

(Подаци из управо представљене табеле су преузети: за 1946. и 1948. из **извора 11**, за 1969. из **извора 12** и за 1981. из **извора 13**, док су за остале двије године (1960. и 1991.) добијени као незваничне информације од неколико казивача, бивших чланова ЈО Бања Лука)

Јасно је, према доступним бројчаним показатељима, да током цијелог међуратног раздобља (1945-1991.) ЈО Бања Лука није губила атрибут **патуљасте заједнице**. У овом периоду јеврејска заједница никако није успјела достићи бројност од 50 припадника, а како је у своје редове укључивала и неке нејевреје (преко етничких мјешовитих бракова) имала је и одредницу **етнички**

сложена. Ни гашење ове ЈО након њеног обнављања не би било далеко, да није било раније помињаних досељавања одређеног броја Јевреја у Бању Луку.

У наставку неколико ријечи о животу и активностима бањолучке ЈО у ери комунистичке Југославије. С обзиром да је током тог доба ова мала ЈО, поред све имовине коју су њихови сународници посједовали до 1941. г, није имала никакве просторије, па ни било какву канцеларију за организовани рад (сас-танци, колективне прославе и сл.), активности јеврејске заједнице су биле сасвим скромне. Састајања ради интерних општинских ствари и обиљежавања јеврејских празника тако су обављана у приватним домовима општинара, а била су нередовна, тиха, скромна. Веома ријетко била су организована и нека пригодна предавања, која су држали неки угледни чланови јеврејске заједнице негдашње Југославије. Уопште узевши, живот и рад ове мале локалне организације није био уочљив и препознатљив. Па ипак није изостао и контакт сарадња бањолучке Јеврејске општине са матичним Савезом као и са његовим појединачним чланицама (осталим јеврејским општинама екс-Југославији). Повремено, представници јеврејске заједнице, прије свега Савеза ЈО, су долазили у посјету Бањој Луци кад су била актуелна нека питања и проблеми њених јеврејских житеља - рецимо договори везани за премјештање Јеврејског гробља⁸. Опет у координацији са Савезом ЈО Југославије, бањолучка Јеврејска општина имала је и одређену хуманитарну функцију. Она је помагала сасвим мале јеврејске скупине (у мјестима гдје послије 1945. нису дјеловале јеврејске општине - Приједор, Јајце, Градишка), углавном тиме што је просљеђивала дио хуманитарне помоћи пристигле од и преко Савеза. Та помоћ обухватала је уобичајне животне потребштине, лијекове, а рјеђе новчану подршку. Хуманитарна улога ЈО посебно дошла је посебно до изражаја након тешког земљотреса који је задесио Бању Луку 1969. г.

Укупно узевши живот ЈО Бања Лука крајем 1980-их и на самом почетку 1990-их, био је у силазној путањи или у најмању руку у стагнацији. Понајвише због изразите малобројности ове заједнице, која око 1990. г. није имала више од 10-ак чланова, јер је одређен број старијих припадника ЈО у току 1980-их преминуо (најмање 5-6 особа), а нови још од раније скоро да нису уопште пристизали. Међутим, иако се то баш и није могло наслутити, на самом почетку посљедње деценије XX в, на помолу су биле неке значајне промјене за јеврејску заједницу у нашем граду, а о томе биће говора у наредном поглављу.

Јеврејска општина у Бањој Луци у посљедњој деценији XX стољећа

Почетком 1990-их десило се нагло буђење у животу и раду бањолучке ЈО, које је било праћено вишеструким увећањем бројности њених припадника.

⁸ Старо Јеврејског гробље, које се налазило у Улици Мише Ступара, било је у цјелини уклоњено са те локације у прољеће 1977. г. Парцела гробља је дословно прекопана, при чему је уништен највећи дио спомен обиљежја, да би доцније на том мјесту била изграђена тениска игралишта. Дана 13.04.1977. обављена је сахрана ексхумираних остатака са Јеврејског гробља. На малом јеврејском дијелу Новог бањолучког гробља у заједничку гробницу сахрањени су остаци 258 ексхумираних. Издалека уочљиво колективно спомен обиљежје, које подсећа на многобројне Јевреје - грађане Бање Луке, подигнуто је до краја исте, 1977. године.

Главни импулс који допринио томе да се Јевреји нашег града прену из летаргичног стања, било је оснивање Друштва српско-јеврејског пријатељства Босанске крајине. На првом састанку овог културно-хуманитарног удружења, који се десио крајем маја 1992. г. најављене су припреме за лоцирање и контактирање свих Јевреја на подручју бањолучке регије. Том приликом, која је била замишљена прије свега као могућност за окупљање Јевреја Бање Луке, истакнута је идеја да једна од бањолучких улица понесе име «Јеврејска», што је након неколико мјесеци и спроведено у дјело, тако што је Улица Моше Пијаде преименована у Јеврејску. Као најважнији задаци овог регионалног друштва представљени су: повезивање Срба и Јевреја, учвршћивање и развијање традиционалних веза представника ова два народа у Бањој Луци и шире, али и успостављање културно-привредних веза са Израелом. Након амбициозних планова (сасвим мало остварених), ово Друштво је најкасније до почетка 1995. г. сасвим престало да дјелује, па ипак његово формирање било је само по себи доказ да, колико год малобројна, јеврејска заједница у Бањој Луци није била мртва, и што је још важније оно је дало насушан стимуланс оживљавању Јеврејске општине, које се збило већ средином 1992. године.⁹

До краја 1992. и у наредној 1993. г. велик број нових лица (близу 50) прикључило се ЈО Бања Лука, од којих већина никад раније није била у њеном чланству (неки Јевреји придошли у Бању Луку прије 1990. г. казу да до 1992/93. уопште нису ни знали да су њихови сународници у њиховом граду на било који начин организовани). Тако је од неких 10-ак 1991, број чланова ове ЈО негдје 1993/94. г. мало премашило цифру од 60. Од половине 1990-их бројност ЈО је била у благом паду тако да она данас броји између 55 и 57 припадника.¹⁰ Дакле тих више од 50 лица је груписано у 19 домаћинстава (петнаест породица и троје самаца).¹¹ Што се тиче њене данашње етничке структуре, у редовима ове заједнице налази се близу 30% нејевреја (брачне везе са Јеврејима), док у њој нема ниједног етнички хомогеног јеврејског брака¹². У њој живи само 6 особа (сви мушкарци), које су јеврејског поријекла и по оцу и по мајци (три Ашке-наза и два Сефарда), а 36 лица су јеврејске народности само по једном родитељу, што укупно износи 6 плус 36 једнако 42 (од тога Сефарда је 25, а Ашке-наза 17). Кад је у питању укупна старосна и полна структура ове заједнице, наредна табела пружа увид о томе.

⁹ Најзаслужнија особа, за позитивна кретања у овој малобројној заједници током тих, за њену будућност, преломних дана, била је Едит Кашиковић, предсједница ЈО Бања Лука од 1992. године. Њена смрт (у прољеће 1995.) била је ненадокнадив губитак за заједницу, којој је ова енергична жена била толико предана.

¹⁰ До тог мањег бројчаног осипања дошло је углавном због тога што се током задње деценије прошлог стољећа из Бање Луке одселило око 15-ак припадника (свих генерација) њене јеврејске заједнице, и то највише у Израел, те у још неке друге земље. С друге стране у истом периоду миграције у супротном смјеру су биле рјеђе, тако се рецимо у ратним годинама из Сарајева у Бању Луку доселила једна трочлана породица и још једна особа као самац, а онда се и прикључили ЈО.

¹¹ Сви подаци о бројности ЈО Бања Лука и осталом, утврђени су у току 2001. г. и нису ажурни након априла мјесеца 2002. године.

¹² Зато кад се у наставку за неку породицу ове заједнице каже да је јеврејска, треба подразумевати да се у сваком случају ради о, у етничком смислу, полујеврејској породици.

Табела бр. 4

<i>Ситаросї̄ у годинама:</i>	<i>женска ѿоїулација</i>	<i>Мушка ѿоїулација</i>	<i>УКУПНО</i>
0 - 7	1	2	3
8 - 25	6	8	14
26 - 60	15	18	32
преко 60	3	4	7
Укупно:	25	32	57

Видљиво је да се структура ове јеврејске заједнице одликује маскулинитетом, већом заступљеношћу генерације средњих година и добром пропорцијом млађих лица, стога би се могла оцијенити као релативно повољна.

Занимљиво је да у данашњој ЈО Бања Лука живи само 8 потомака (из двије породице сефардских корјена) бањолучких Јевреја, који су овдје живјели и прије II свјетског рата.

Малочас поменусмо да у овој бањолучкој заједници не постоји ниједан «чисто» јеврејски брак, а заправо таквих бракова је укупно након 1945. било мање од 10, док је посљедњи такав национално монолитан, јеврејски брак престао да постоји прије скоро 20 година. У данашњем тренутку све брачне заједнице у оквиру ЈО Бања Лука су јеврејско-српског састава (сем једне коју чине Јеврејка и Црногорац). Мада су Јевреји и у ранијим деценијама најчешће ступали у брачне воде са лицима из редова српског народа, све до прије неколико година у Бањој Луци су егзистирали и неки бракови који нису били српско-јеврејски, а били су национално хетерогени (нпр. јеврејски грађани су супружнике проналазили међу Хрватима/цама, Украјинцима/кама, Словенцима итд.) За очекивати је да ће се тенденција склапања етнички мјешовитих бракова наставити, чиме ће се у новоформираним породицама јеврејска компонента још више уситнити, а то ће у њима опет водити ка све већем губљењу знамења јеврејског националног идентитета.

Осим 19 домаћинстава која су укључена у ЈО Бања Лука, како тврди З.Л. (55) у нашем граду живе још најмање 4 јеврејске породице, које не желе да се идентификују као такве, нити да имају додира са јеврејском заједницом. Неке породице у Бањој Луци носе нека препознатљива јеврејска презимена као што су: Леви, Романо, Данон, Алтарац, Катан, док су нека презимена, по којима неки имају јеврејско поријекло али их више не носе (женска линија), сљедећа: Биненфелд, Лајтнер, Родганц, Монтиљо. У првој групи су сефардска, док у другој преовладавају ашкенаска презимена. Кад је у питању величина породице, она се креће од три до пет чланова. С обзиром да преовладавају четворчлане фамилије, јасно је да је величина основе јединице друштва у овој заједници подударна са просјеком у окружењу. Како нема сложених (проширених), све породице су индивидуалне. Тренутно нежењених односно неутатих чланова бањолучке ЈО старијих од 26 година има укупно шест. Изгледа да је већина ових појединаца одлагала вријеме ступања у брак због својих студија и високог образовања.

Као једна од ознака националног идентитета лична имена, припадника неке мањинске етничке заједнице, могу казати доста о неким процесима интеграције и асимилације који су је захватили. У овом погледу одлике јеврејске

заједнице су, рекли бисмо очекиване, а огледају се у томе да већином (посебно они из младе генерације) не носе традиционална јеврејска обиљежја. Рекосмо очекиване, јер је познато да су Јевреји у бившој Југославији прилагођавали лична имена и у мањој мјери облике презимена средини у којој су живјели. Овај вид етничке мимикрије посебно је био изражен у ситнијим јеврејским општинама, каква је и ова бањолучка. Ипак и код бањолучких Јевреја срећу се бар нека препознатљива лична имена, и то код најстаријег покољења - Алберт (често име код Сефарда) и Андрија (неријетко име у Ашкеназа), међу најбројним средњим нараштајем тројица Бањолучана носе народна јеврејска (библијска) имена - Даниел, Давид и Јаков, док је код најмлађе генерације само име Ребека традиционално јеврејско.

* * *

СТАНОВАЊЕ. Све до времена задњег рата у БиХ, Јеврејској општини у Бањој Луци је припадало и неколико особа из Градишке и Приједора али то више није случај. Једина породица која је тренутно дио бањолучке ЈО, а живи тј. станује ван Бање Луке, јесте једна четворочлана фамилија која се налази у Брчком, а раније је живјела у Јајцу (у Бањој Луци је боравила једно сасвим кратко вријеме послје избјеглиштва из Јајца). Сви остали општинари пребивају у градском језгру Бање Луке и то махом у друштвеним становима, док мањи број живи у приватним кућама. По ентеријеру значајног дијела јеврејских домова у Бањој Луци могло би се закључити да ту станују Јевреји. Најчешћи препознатљиви предмети тј. украсни симболи, који се могу видјети у унутрашњости њихових станова, су: «менора» (хебр. свијећњак) и «ханукија» (осмокраки свијећњак који се користи за празник Хануку). Понегдје зидове краси географска карта или минијатурна застава државе Израел, а улазна врата «мезуза».

ЗАНИМАЊА. Код занимања основна црта је та, да су припадници ове бањолучке заједнице у великој већини случајева високо образовани, што се може видјети из табеле која слиједи.

Табела бр. 5

ЗАНИМАЊА			
ЈЕВРЕЈИ		НЕЈЕВРЕЈИ	
Мушкарци	жене	Мушкарци	жене
техничар електротех. (26)	економски техничар (23)	инж. електротехнике	службеница
техничар електронике (52)	проф. музике у пензији (62)	љekar	службеница
кувар (23)	хотелски менаџер (29)	љekar	службеница у пензији
проф. математике (51)	инж. технологије (54)	дипл. правник	просвјетни радник
проф. физ. културе (55)	стоматолог (63)	правник	економиста
банкарски стручњак (56)	фармацеут (37)	кувар	лектор

¹³ МЕЗУЗА (хебр. довратак) - мали свитак са исписана два одјелка из Библије у дрвеном или металном омоту (кутијици), који се ставља на десни довратак улазних врата.

ЗАНИМАЊА			
ЈЕВРЕЈИ		НЕЈЕВРЕЈИ	
Мушкарци	жене	Мушкарци	жене
књиговођа (52)	дипл. правник (30)		дипл. правник - судија
економиста у пензији (86)	правник (51)		дипл. правник - судија
инж. машинства (47)	проф. географије (27)		
инж. Биотехнологије (54)			
војни лекар (46)			
лекар у пензији (83)			
адвокат (46)			

Из претходне табеле види се да женска популација у просјеку није мање образована него мушка, а то се посебно односи на већински, јеврејски дио чланства заједница. Занимљиво да нема скоро ниједног занатлије. Очигледна је велика заступљеност правника. Генерално у погледу професионалне оријентације, припадници јеврејске заједнице су у највећој мјери упослени у медицинској дјелатности, уз још једну особу у фармацеутској служби, а од још неких традиционалних професија ту је и значајан број лица у економско-банкарској бранши, те један професор музике и неколицина инжењера. Омладина, последице углавном завршене гимназије, у великој већини случајева наставља школовање. Највише младих тренутно студира фармацију и различите области за рад у просвјетно-педагошкој струци. Извјесно је да ће ова заједница и у будућности имати своју интелектуалну елиту.

ИСХРАНА. Као прво, треба казати да ашкенаска и сефардска кухиња имају доста посебности (из разумљивих разлога јер су ове двије јеврејске скупине стољећима живјели у различитим поднебљима). Кад говоримо о традиционалној исхрани у бањолучкој јеврејској заједници, ту је пресудан фактор тај - да ли је супруга или супруг јеврејског поријекла? У оним породицама, гдје је супруга Јеврејка припрема се знатно више јеврејских народних јела. Најчешће припремана јела у већини домаћинстава заједнице су: «пастел» (сефардско јело са месом или сиром); дуго кувана јаја у луковини, уљу и зачиница (лад. «гуевус инхаминадос» - сефардско јело) за празник Песах, мада се припрема и у другим приликама; «бурикутас» (сефардско јело - врста лиснатог тијеста); посластица од мацес хљеба и јаја звана «фритуликас». Током празничних дана на јеловнику се налазе - обредни хљеб «мацес» (не припрема се у појединачним домаћинствима већ се због нарочитог култног значаја добија од јеврејске заједнице за Песах), «харосет» (мјешавина ораха, бадема, јабука и вина, такође о Песаху), «хала» или «бархес». (обредни хљеб у облику плетенице, који на шабат припремају само двије домаћице). Већи број домаћинстава посједује нека издања «Јеврејског куvara».

Мада је по јеврејским прописима забрањено припремање хране на шабат, у свим јеврејским породицама се нормално кува суботом. Заправо, донекле је изузетак само једно домаћинство, гдје на дан шабата у кухињи има много мање живости него другим данима, тј. оброци се спремају редуковано. Што се тиче специфичних ограничења у исхрани, који су познати у јеврејској традицији, њих се Јаковљеви потомци у Бањој Луци не придржавају. Овдје је изузе-

так само једна породица у којој два њена женска члана понекад посте за Јом кипур (хебр. Дан помирења) - велики јеврејски празник (септембар/октобар) за који пропис налаже да се током његовог трајања (24 сата) ништа не једе и не пије.

У цјелини гледајући, у бањолучкој јеврејској заједници су видљиви трагови традиционалне исхране, од којих они сефардски, везани за шпанску кухињу, надвладавају.

НОШЊА. У свакодневном одјевању не могу се примјетити, ни неке доминантне боје, а ни било какав детаљ препознатљиво јеврејски, међутим не треба пренебрегнути чињеницу да је на том пољу задњих деценија ситуација скоро идентична и у најснажнијим јеврејским општинама на југословенским просторима. Иако не носе никакве народне јеврејске одјевне предмете, ипак нека домаћинства посједују неке од таквих предмета, ако што су: мушка капа «кипа», молитвени шал «талит», молитвени каишеви «тефилин». Посебно млади почесто носе привјесак (у разним израдама) са типично јеврејским мотивом, познатим као Маген Давид (Давидов штит). У периодима жалости, нико од оних јеврејског поријекла из заједнице не носи неку специфичну одјећу. Што се тиче природног украшавања (коса, брада), ту такође нема неких посебности у односу на околину.

* * *

ОБИЧАЈИ ИЗ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА. Кад је у питању рођење дјетета из разговора са казивачима није се могло запазити ништа баш својствено. Ситуација је слична и кад су у питању Бар¹⁴ и Бат¹⁵ мицва, те обрезивање мушке дјеце¹⁶, јер ништа од овог није уопште практиковано у Бањој Луци од 1945. г. па наовамо. Осим тога, што у религиозној хетерогености нашег града уназад више од пола стољећа фактички није било јудаистичког елемента (није било ни локалне синагоге ни рабина), на изостанак јеврејских вјерских светковина у нашем мјесту утицало је и то што су у наглашеном, највећим дијелом комунистичком раздобљу «чисти» јеврејски бракови били права ријеткост, па су се супружници у мјешовитим браковима уздржавали од провођења своје дјеце кроз церемоније било јеврејске, било нејеврејске религије. У бањолучкој јеврејској заједници данас живе само три особе које су биле обрезане и уведене у вјерско пунољетство у складу са прописима јудаизма, али су сва тројица то доживјела у вријеме кад нису били житељи Бање Луке. С друге стране ниједна припадница ЈО Бања Лука није имала Бат мицву.

Кад је било говора о вјенчању и свадби, одговори мојих саговорника су редовно били оваквог типа:» Моје вјенчање је било потпуно грађанско без икаквих јеврејских или других традиционалних елемената». Овакви одговори и не чуде јер је познато да се највише традиционалног свадбеног церемонијала одвија при склапању национално хомогених бракова. Ни најстарији казивачи се не сјећају ниједне свадбе, одржане у Бањој Луци, у којој су оба супружника била јеврејског поријекла, што значи да традиционалних јеврејских свадби у

¹⁴ Бар мицва (хебр. син закона) - вјерско пунољетство. Свечаност којом се обиљежава дан кад дјечак, који напуни 13 година и један дан, ступа у вјерско пунољетство.

¹⁵ Бат мицва (хебр. кћерка закона) - свечаност којом се прославља вјерско пунољетство дјевојчице, кад напуни 12 година живота.

¹⁶ Б'рит мила (хебр. обрезивање) - обред обрезивања мушког дјетета осмог дана по рођењу.

нашем граду није било посљедњих 60-ак година, а промјене у том погледу тешко се могу очекивати.

Код погребних обичаја ситуација је нешто мало друкчија. Иако код посмртних обичаја изостају многи елементи везани за припрему мртваца за укол, ипак се при самом сахрањивању по старом јеврејском обичају чита молитва «кадиш» за покојника. Приликом неколико посљедњих сахрана на јеврејском дијелу Новог гробља обавезу и предност читања ове молитве имао је неко од мушких чланова ЈО (нпр. њен актуелни предсједник који би у тој прилици обавезно имао «кипа» на глави). На надгробним споменицима, међу којима је и неколико оних са типичном формом у облику стећка, редовно је присутан општи јеврејски симбол - Маген Давид. Бањолучки Јевреји немају обичај да на гроб својих умрлих доносе било какве понуде за присутне, нити свијеће и цвијеће (јер је цвијеће симбол живота како објашњава Д.М. (51)). Умјесто тога, код њих је обичај да на мјесто почивања својих рођака, пријатеља донесу камен (било какве величине и облика, као симбол нечег неживог) и то раде кад год иду на гробље. Онда се сматра, да што је више каменчића на нечијем гробу, то је тај човјек био више поштован за живота.

Очито је да су наши јеврејски суграђани највише очували тј. најмање изгубили елементе својих народних посмртних обичаја, од свих бројних обичаја из животног циклуса.

ДРУШТВЕНИ ЖИВОТ. У раздобљу препорода ЈО Бања Лука (1992-1995.), њене прије свега друштвене активности добиле, бар накратко, садржаје и димензије какве овој заједници нису биле својствене претходних 50-ак година. У тој првој половини 1990-их Јеврејска општина је, у привремено јој уступљеном простору (у Банском двору), организовала заједничке прославе великих јеврејских празника, које су садржавале и одређен број традиционалних обиљежја, те и састанке у неким другим приликама. Поред тога, у овом периоду су и неvezано само за празничне дане честа била окупљања, дружења и међусобна посјеђивања чланства заједнице. Међутим, тај повољан развој прилика на овом пољу бива прекинут 1995/96. год, тако да од тада друштвени живот ове заједнице у стагнацији односно силазној путањи. На ове неповољне промјене утицало је више чинилаца - смрт предсјенице ЈО Едит Кашиковић (у прољеће 1995.), одмах затим губитак могућности заједнице да користи просторије у Банском двору и крајем 1995. г. окончање рата у БиХ. Снажна кохезија која је владала у заједници током већ је у првим поратним годинама поприлично ослабила. У задње 2-3 године припадници јеврејске заједнице се на нивоу своје општине састају највише два пута (али без великог одзива општинара) и то само на дан празника - Песах и Рош хашана и то у неким угоститељским објектима. Годишња скупштина ове ЈО задњи пут одржана је још средином 1997. год. Такорећи опет је једина «канцеларија» ЈО Бања Лука тамо гдје је и стан њеног актуелног предсједника. У случају да бањолучка ЈО не нађе начина да обезбједи макар и најскромније просторије за своје дјеловање, јасно је да ће се, на плану друштвеног живота, негативан тренд наставити. Охрабрујуће је што руководство ЈО у задње вријеме чини велике напоре како би се на дужи стазе обезбједио неки простор за потребе своје локалне заједнице. Тако је чини се само питање дана кад ће та настојања уродити плодим чиме би ова ЈО рјешила свој горући проблем. Па ипак овај хендикеп није омео ЈО Бања Лука да у другој половини 1990-их организује нека стручна

предавања корисна и интересантна за своје припадништво. Кад је ријеч о интензитету дружења омладине, он је углавном пратио ситуацију по том питању која је владала на нивоу читаве заједнице. Вриједно је помена да је готово сваке године (од консолидације ЈО) бар понеко од младих из заједнице био у прилици да се дружи са јеврејским омладинцима и омладинкама из других земаља. Говоримо о екскурзијама у Израел и о љетовањима у јеврејском кампу у мјесту Сарваш (Мађарска)¹⁷, гдје је највећи број припадника бањолучке јеврејске заједнице боравио у августу 1994. су г. Боравећи у Израелу и Мађарској, ови млади Бањолучани су имали драгоцене прилике за проширивање својих познанстава и за обогаћивање спознања о јеврејској традицији, култури, историји, религији, држави. Кад говоримо о везама са другим јеврејским заједницама и организацијама, у посљедње вријеме оне су све интензивније са сарајевском ЈО, док ни са Београдом тј. Савезом ЈО Југославије нису прекинуте (из СЈОЈ за чланство бањолучке јеврејске заједнице још увијек редовно стиже «Билтен» - мјесечни часопис јеврејске заједнице СР Југославије). Претходних година у посјету бањолучкој ЈО, повремено су долазили (прије свега због хуманитарних питања) заступници неких угледних јеврејских међународних организација (нпр. JOINT). Кад се спомињемо хуманитарне теме, поново напомињемо, да је још од времена непосредно након II свјетског рата, па све до наших дана, основна функција Јеврејске општине у Бањој Луци била хуманитарна. Њена хуманитарна улога је посебно била изражена у времену ратних дешавања у БиХ, 1992 -95. година. Тих ратних година ЈО је дистрибуисала свом чланству, добијану хуманитарну помоћ у храни, одјећи и обући, лијековима, два до три пута у дрвету за огрев. Неколико пензионера и они материјално најугроженији примали су по неколико пута годишње и новчану помоћ, што уназад 3-4 године више није случај. У току рата, разноврсна помоћ је била јако обилна, па је дио исте, јеврејска заједница несебично просљеђивала неким здравственим и хуманитарним установама у Бањој Луци и околини. Поред повремених разноврсних хуманитарних пакета (нарочито у ратном и непосредном поратном добу), јеврејска заједница нашег града врши перманентно дистрибуцију насушне хуманитарне робе - лијекова. Свих ових година, заједница у Бањој Луци је од јеврејске заједнице из СРЈ, редовно добијала и још добија лијекове, прије свега за оне своје припаднике, који морају одређене медикаменте трошити редовно. Такође, редовни примаоци лијекова су и неки појединци изван мјесне ЈО, који имају неког рођака у њеним редовима. Најчешће постоје нека млађа лица, која су задужена за достављање лијекова на кућну адресу старих и изнемоглих припадника своје ЈО. Извјесно је да ће хуманитарна улога ЈО у Бањој Луци и у будућности бити једна од њених кључних функција и обавеза.

* * *

ДУХОВНА СФЕРА ЖИВОТА. Организовани вјерски живот у заједници скоро потпуно изостаје, јер не постоји молитвени простор, а ни религиозни старјешина. Иако се већина чланова ЈО изјашњава као атеисти, ипак религи-

¹⁷ У Сарвашу се сваке године за јеврејску омладину из цијеле Европе организује васпитно - едукативни програм, који се реализује кроз већи број добро осмишљених секција, предавања и дискусија. Поред стицања спознаја о различитим темама везаним за Јеврејство, млади нараштаји ту имају одличне услове за одмор и рекреацију.

ју у којој су рођени сматрају битним елементом свог етничког идентитета. У браковима влада висок степен међувјерске толеранције. Кад је ријеч о вјерским списима, скоро свака породица посједује Библију, понека и неке дијелове Талмуда и неко од издања јеврејског молитвеника. Молитву на редовној односно свакодневној основи, колико се могло сазнати и закључити, скоро нико од чланства заједнице неупражњава. Изузеци су двије дјевојке, од којих И. Г. (15) своју вјеру и побожност везује искључиво за јудаизам, док Н. Р. (25) своје вјеровање у Бога не темељи само на учењима једне религије. Обе ове младе особе се, како кажу, редовно моле, али на један слободан и личан начин, без неких строгих форми и шаблона у молитви. Највећи празник код Јевреја је шабат (субота), а тај празник у оквирима јеврејске заједнице у Бањој Луци нико не светкује. За већину припадника ове ЈО, шабат је, како они сами кажу, сасвим обичан дан. Слично шобату и други велики јеврејски празници се нередовно обиљежавају у грађанском духу и без минимума традиционалних елемената, што није био случај само у раздобљу 1992-1995. г. када су празничне прославе укључивале и неке народне јеврејске обичаје (нпр. за Песах су се служила јела по утврђеном реду познатом као «седер»; о јеврејској Новој години се јела риба са главом и разноврсна слатка храна како би наступајућа година била потпуна, берићетна, «слатка»). Припадници ЈО су били 3-4 пута обрадовани посјетама рабина из Београда, које су биле уприличене у минулој деценији (ниједном у задње 3 године). Међутим, ове посјете рабина Бањој Луци нису биле са сврхом вршења неких вјерских обреда, већ углавном им је циљ био изграђујућа дружења и упознавање са чланством мјесне јеврејске заједнице, мада у најмање једној прилици, рабин одржао предавање с темом о јеврејској религији.

У погледу говорних одлика, код припадника ове заједнице тешко је примјетити нешто препознатљиво, јер су на том подручју асимилациони процеси дошли до пуног изражаја. Једино се могло запазити да три лица тврђе изговарају гласове “Ђ” и “Ѓ”, што није тако ријетка говорна одлика код Јевреја на југословенским просторима која се огледа у не разликовању африката “Ђ” и “Ч” и “Ђ” и “Џ”. При свакодневном говору, велика већина припадника заједнице не користи баш никакве специфичне фразе, узречице, поштапалице или узвике, које би неког могле навести на закључак да разговара с неким јеврејског поријекла. Велика већина припадника јеврејске заједнице (свих генерација), говори бар по један страни језик (најчешће енглески), не мали број и по два, а два лица - А. М. (84) и Н. Р. (25) говоре чак по пет страних језика. Савременим хебрејским језиком ивритом се квалитетно служи негдје пет до шест особа, старости између двадесет и тридесет година, а све оне су боравиле у Израелу, гдје су училе овај језик. Иако је ладино матерњи језик једног малог броја лица из јеврејске заједнице (њих троје), нико у Бањој Луци не влада њиме, једино га половично познаје Д. Р. (52). У бањолучкој јеврејској заједници, језиком ашкенаских Јевреја - јидишом, се само донекле може користити А. М. (84) који је иначе одрастао у Новом Саду.

Узгред ћемо поменути, да су неки спољашњи симболи који се односе на јеврејску заједницу у нашем граду малобројни и углавном везани за топониме (“Пољоканов парк” - локација у насељу Хисета, названа по некадашњем приватном имању породице Пољокан; “Кастлов ћошак” - на почетку Господске улице по некадашњој радњи Јеврејина Александра Кастла; једна бањолучка улица носи име Јеврејска).

Закључак

Послије истраживања традиционалног живота и обичаја јеврејске заједнице у Бањој Луци, може се говорити само о реликтима, који нису ни тако малобројни. Па тако без обзира што су трагови традиције ријетки и разводњени и што ову патуљасту етничку заједницу чини скоро једна трећина нејевреја, у њој се ипак запажају неке типично јеврејске одлике у животу и обичајима (нпр. неки елементи традиционалне исхране, одређеност за неке типичне професије и уопште наклоњеност према школовању и високом образовању, однос према раду и трошењу, понеки елемент из посмртних обичаја, познавање једног или више страних језика главнине њених припадника итд). Још једно типично обиљежје јеврејских заједница у дијаспори, присутно и у бањолучкој ЈО, јесте њихова способност да привуку и укључе у своје окриље бројне нејевреје и то често припаднике јачих и бројнијих етничких скупина, што на неки начин гарантује опстанак и заједница која је била предмет овог проучавања. чини се да неке најважније разлоге за претходно поменуту појаву налазимо у снази, угледу и утицају јеврејске културе и традиције у свјетским размјерама, односно снажном развијању власти тог културног идентитета код јеврејских заједница уопште, те у високом степену организованости, утицају и моћи јеврејских организација у свијету, што припаднике и малих заједница с јеврејском одредницом, у многим погледима доводи у привилегован положај (наравно не губећи из вида и оне општепознате моменте, који појединце повезане с јеврејским асоцијацијама могу повремено довести и у позицију сасвим супротну од привилеговане). Не изненађује зато што је значајан дио припадника ове заједнице највише поносан на своје јеврејско поријекло управо због веома наглашеног културног идентитета који одликује њихову нацију. Имајући у виду претходно речено али и већ пуно пута доказану способност јеврејских заједница да се одрже и опстану у незавидним околностима, без обзира на – изражена асимилациона кретања и процесе који ће се сигурно наставити, даље уситњавање њене јеврејске етничке компоненте, и поред бројчаног увећања послје 1992. године, још увијек њену патуљасту величину и могуће додатно бројно смањење, те неимање неких основних услова за организован рад (прије свега својих просторија) – Јеврејска општина у Бањој Луци сигурно није заједница без перспективе!

Литература и извори

1. Бијелић Стојан: Казивање паметара, приредио Ђорђе Микић, СО Бања Лука, 1996.
2. Равлић Александар: Бањалучки повјесни листићи 1, Маркетинг арт, Загреб, 1998.
3. Споменица 400 година од доласка Јевреја у Босни и Херцеговини, Сарајево, 1966.
4. Храбак Богумил: Општи урбани развитак Бањалуке до рата 1683–1699. године., Историјски зборник бр. 1, Института за историју, Бања Лука, 1980.
5. ГЛАС, 19.11.1986.

6. Резултати пописа житељства у БиХ од 10.10.1910, Статистички одсјек Земаљске владе, Земаљска штампарија, Сарајево 1912.
7. Резултати пописа житељства од 22.04.1895, Статистички одсјек Земаљске владе, Земаљска штампарија, Сарајево 1896.
8. Попис становништва 1953, књига VIII, народност и матерњи језик, Савезни завод за статистику, Београд, 1959.
9. Попис становништва 1971, Београд, 1980.
10. Попис становништва, домаћинства и станова 1981. општина у СФРЈ, основни подаци о становништву, домаћинствима и становима, Савезни завод за статистику, Београд, 1987.
11. Давид Перера: Неки статистички подаци о Јеврејима у Југославији у периоду од 1938. до 1965, Јеврејски алманах 1968/70, Београд, 1970.
12. Споменица 1919–1969, Савез јеврејских општина Југославије, Београд, 1969.
13. Јеврејски календар за годину 5742. (29.09.1981–17.09.1982.), Савез ЈО Југославије, Београд, припремио Цадик Данон, рабин Југославије